

حقوق بشر دوستانه
در منابع اسلامی و اسناد بین‌المللی

جلد دوم

حمایت از محیط زیست، اموال و اماکن در مختصات مسلمانان

با دیباچه‌ی استاد دکتر سیدمصطفی محقق داماد

گروه حقوق بشر دوستانه

مرکز تحقیقات فقهی قوه قضاییه

عبدالرضا لطفی - نادر اخگری بناب - محمدرضا فقهی

بهار ۱۳۸۹

حقوق بشردوستانه
در منابع اسلامی و اسناد بین‌المللی

حمایت از محیط زیست، اموال و اماکن در مخاصمات مسلحانه
(۲)

نویسندگان: عبدالرضا لطفی، نادر اخگری بناب، محمدرضا فقهی

ناشر: هستی‌نما

چاپ و صحافی: نگارش، چاپ اول، بهار ۱۳۸۹

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۸۸۰۰ تومان، ۶۸۸ صفحه

شابک: ۰ - ۵۵ - ۸۲۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

همه حقوق برای مرکز محفوظ است.

نشانی: تهران، ص - پ: ۷۵۳ - ۱۳۱۴۵

تلفن: ۰۹۱۲۱۵۲۱۰۳۸

E-mail: Hastinama@mail.com

لطفی، عبدالرضا، ۱۳۴۷ -

حقوق بشردوستانه در منابع اسلامی و اسناد بین‌المللی / نویسندگان عبدالرضا لطفی، نادر اخگری بناب، محمدرضا فقهی؛ تهیه مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه. - تهران، هستی‌نما، ۱۳۸۸ - ۶۸۸ ص.

۸۸۰۰۰ ریال: (ج. ۲) ISBN: 978 - 964 - 8214 - 55 - 0

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا. *

فهرست‌نویسی بر اساس جلد دوم. ۱۳۸۹

کتابنامه.

مندرجات: ج. ۲. حمایت از محیط زیست، اموال و اماکن. -

۱. حقوق بشر (اسلام). ۲. حقوق بین‌الملل بشردوستانه. ۳. حقوق بین‌الملل اسلامی. ۴. جنگ (حقوق بین‌الملل). الف. اخگری بناب، نادر، ب. فقهی، محمدرضا، ج. مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه. د. عنوان.

۲۹۷ / ۴۸۳۴

BP ۲۳۰ / ۸ / ۶ ل

[۳۴۱ / ۴۸]

[KZ ۶۴۷۱ / ۶ ل]

۱۳۸۹

۱۳۸۹

تقدیم به:

پیشگاه بزرگ پیام آور صلح و دوستی، حامی عزت و کرامت انسان‌ها،
رحمة للعالمین و خاتم المرسلین، حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و
آله وسلم

و پیشگاه حضرت امیرالمومنین علی بن ابی طالب علیه السلام که به
حق، حقوق بشر دوستانه بیش از هر زمان دیگر در سایه سار سیره و سنت
آن امام همام، بر پیکر خسته از جنگ بشر سایه بر افراشت و چه زیبا ستود
او را نبی رحمت که: «علی خیر البشر فمن ابی فقد کفر»

بجز از علی که گوید به پسر که قاتل من

چو اسیر توست اکنون به اسیر کن مدارا

فهرست مطالب

دیاچه استاد دکتر سید مصطفی محقق داماد.....	۱۳
پیشگفتار.....	۱۹
مقدمه.....	۲۷
بخش اول: حمایت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه.....	۳۹
فصل اول: درآمدی بر محیط زیست در اسلام و حقوق بین الملل.....	۴۱
مبحث اول: مفهوم شناسی محیط زیست.....	۴۱
مبحث دوم: اهمیت و جایگاه محیط زیست در اسلام و حقوق بین الملل.....	۴۷
مبحث سوم: عناصر محیط زیست.....	۵۵
گفتار اول: آب.....	۵۶
گفتار دوم: خاک.....	۶۰
گفتار سوم: هوا.....	۶۴
فصل دوم: جایگاه حیوانات در اسلام.....	۶۹
تحقیق و بررسی.....	۶۹
مبحث اول: جایگاه حیوانات از منظر قرآن کریم.....	۷۱

۶ حمایت از محیط زیست، اموال و اماکن در مخاصمات مسلحانه

۷۱	گفتار اول: شعور و حشر حیوانات
۷۵	گفتار دوم: منافع حیوانات
۷۶	مبحث دوم: جایگاه حیوانات در متون روایی
۷۶	تحقیق و بررسی
۷۸	گفتار اول: احترام و حقوق حیوانات
۸۵	گفتار دوم: ممنوعیت تعذیب حیوانات
۹۲	گفتار سوم: ممنوعیت کشتن بی جهت حیوانات
۹۵	مبحث سوم: جایگاه حیوانات در فقه
۹۵	تحقیق و بررسی
۹۷	گفتار اول: حق حیات
۱۰۰	گفتار دوم: لزوم تأمین نفقه
۱۰۷	گفتار سوم: ممنوعیت تعذیب حیوان
۱۱۵	فصل سوم: حمایت از حیوانات در مخاصمات مسلحانه
۱۱۵	مبحث اول: مستندات قرآنی و تفسیری
۱۱۵	گفتار اول: مستندات تفسیری امامیه
۱۱۷	گفتار دوم: مستندات تفسیری اهل سنت
۱۱۹	مبحث دوم: مستندات روایی
۱۱۹	گفتار اول: مستندات روایی امامیه
۱۲۱	گفتار دوم: مستندات روایی اهل سنت
۱۲۲	مبحث سوم: مستندات فقهی
۱۲۲	تحقیق و بررسی
۱۲۲	گفتار اول: حیوانات در وضعیت غیر جنگی
۱۲۷	گفتار دوم: وضعیت حیوانات در صحنه جنگ
۱۳۲	بند اول: دیدگاه‌های فقهی امامیه
۱۴۳	بند دوم: دیدگاه‌های فقهی اهل سنت

۱۴۳	الف - دیدگاه فقهای حنفی
۱۴۸	ب - دیدگاه فقهای شافعی
۱۵۵	ج - دیدگاه فقهای حنبلی
۱۶۳	د - دیدگاه فقهای مالکی
۱۶۷	هـ - دیدگاه فقهای ظاهری
۱۶۹	و - دیدگاه‌های فقهی مستقل
۱۷۵	فصل چهارم: حمایت از مزارع و درختان در مخاصمات مسلحانه
۱۷۵	مبحث اول: درآمدی بر حمایت از مزارع و درختان در اسلام
۱۸۱	مبحث دوم: مستندات حمایت از مزارع و درختان
۱۸۱	گفتار اول: مستندات قرآنی و تفسیری
۱۸۲	بند اول: دیدگاه‌های تفسیری امامیه
۱۸۹	بند دوم: مستندات تفسیری اهل سنت
۱۹۵	گفتار دوم: مستندات روایی
۱۹۵	بند اول: مستندات روایی امامیه
۱۹۶	بند دوم: مستندات روایی اهل سنت
۱۹۹	گفتار سوم: مستندات فقهی
۱۹۹	بند اول: دیدگاه‌های فقهی امامیه
۱۹۹	تحقیق و بررسی
۲۱۷	بند دوم: دیدگاه‌های فقهی اهل سنت
۲۱۷	تحقیق و بررسی
۲۲۰	الف - دیدگاه فقهای حنفی
۲۲۲	ب - دیدگاه فقهای شافعی
۲۲۶	ج - دیدگاه فقهای حنبلی
۲۳۰	د - دیدگاه فقهای مالکی
۲۳۴	هـ - دیدگاه‌های فقهی مستقل

۸ حمایت از محیط زیست، اموال و اماکن در مخاصمات مسلحانه

فصل پنجم: حمایت از محیط زیست در اسناد حقوق بین المللی	۲۳۹
مبحث اول: درآمدی بر حمایت از محیط زیست	۲۳۹
گفتار اول: حمایت از محیط زیست در اسناد حقوق بشردوستانه	۲۴۱
بند اول: محیط زیست در مخاصمات مسلحانه بین المللی	۲۴۱
الف - اصول کلی	۲۴۱
ب - حمایت های غیر مستقیم از محیط زیست	۲۴۳
ج - حمایت های خاص از محیط زیست	۲۴۵
بند دوم: حمایت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه داخلی	۲۴۸
گفتار دوم: حمایت از محیط زیست در سایر اسناد بین المللی	۲۴۹
مبحث دوم: مستندات بین المللی	۲۵۱
گفتار اول: حمایت های خاص	۲۵۱
گفتار دوم: حمایت های عام	۲۵۳
بخش دوم: وضعیت اموال در مخاصمات مسلحانه	۲۵۷
درآمد	۲۵۹
فصل اول: اموال در مخاصمات مسلحانه بین المللی	۲۶۷
تحقیق و بررسی	۲۶۷
مبحث اول: راهکارهای حمایتی اسلام از اموال در مخاصمات بین المللی	۲۶۸
گفتار اول: احکام حمایتی یکجانبه از اموال	۲۷۰
بند اول: مستندات قرآنی و تفسیری	۲۷۰
تحقیق و بررسی	۲۷۰
الف - دیدگاه های تفسیری امامیه	۲۷۹
ب - دیدگاه های تفسیری اهل سنت	۲۹۲
بند دوم: مستندات روایی	۳۰۲
تحقیق و بررسی	۳۰۲

بند سوم: مستندات فقهی.....	۳۰۹
تحقیق و بررسی.....	۳۰۹
الف - دیدگاه‌های فقهی امامیه.....	۳۱۲
ب - دیدگاه‌های فقهی اهل سنت.....	۳۲۱
۱. دیدگاه فقهای حنفی.....	۳۲۱
۲. دیدگاه فقهای شافعی.....	۳۲۲
۳. دیدگاه فقهای حنبلی.....	۳۳۱
۴. دیدگاه فقهای مالکی.....	۳۳۳
۵. دیدگاه‌های فقهی مستقل.....	۳۳۵
گفتار دوم: احکام حمایتی مبتنی بر رفتار متقابل.....	۳۳۶
تحقیق و بررسی.....	۳۳۶
بند اول: اموال مستأمنین.....	۳۳۹
بند دوم: اموال اهل ذمه.....	۳۴۷
بند سوم: اموال مهادنین.....	۳۵۴
بند چهارم: اموال اشخاص بی طرف (معتزلین).....	۳۶۱
بند پنجم: اموال اسلام آورندگان.....	۳۶۸
مبحث دوم: حمایت از اموال در اسناد بین المللی.....	۳۸۱
تحقیق و بررسی.....	۳۸۱
مبحث سوم: مستندات بین المللی حمایت از اموال.....	۳۸۴
 فصل دوم: اموال در مخاصمات غیر بین المللی (بغات).....	۳۹۱
مبحث اول: درآمدی بر حمایت از اموال در مخاصمات غیر بین المللی.....	۳۹۱
گفتار اول: مروری بر ماهیت جنگ‌های داخلی در اسلام و حقوق بین الملل.....	۳۹۱
بند اول: جنگ‌های داخلی در اسلام.....	۳۹۴
بند دوم: جنگ‌های داخلی در حقوق بین الملل.....	۳۹۶
گفتار دوم: قلمرو حمایت از اموال در مخاصمات مسلحانه داخلی.....	۴۰۰

۱۰ حمایت از محیط زیست، اموال و اماکن در مخاصمات مسلحانه

بند اول: وضعیت اموال در مقررات اسلامی	۴۰۰
بند دوم: وضعیت اموال در حقوق بین الملل	۴۰۵
مبحث دوم: مستندات حمایت از اموال در مخاصمات داخلی	۴۰۷
گفتار اول: مستندات روایی	۴۰۷
بند اول: مستندات روایی امامیه	۴۰۷
بند دوم: مستندات روایی اهل سنت	۴۱۶
گفتار دوم: مستندات فقهی	۴۲۸
تحقیق و بررسی	۴۲۸
بند اول: دیدگاه‌های فقهی امامیه	۴۴۲
بند دوم: دیدگاه‌های فقهی اهل سنت	۴۹۶
الف - دیدگاه فقهای حنفی	۴۹۶
ب - دیدگاه فقهای شافعی	۵۰۰
ج - دیدگاه فقهای حنبلی	۵۰۴
د - دیدگاه فقهای مالکی	۵۰۶
ه - دیدگاه‌های فقهی مستقل	۵۰۹
بخش سوم: حمایت از اماکن در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی	۵۱۳
فصل اول: درآمدی بر حمایت از اماکن در مخاصمات مسلحانه	۵۱۵
مبحث اول: اماکن عبادی	۵۱۵
مبحث دوم: اماکن درمانی و فرهنگی	۵۲۱
فصل دوم: مستندات حمایت از اماکن در مخاصمات مسلحانه	۵۲۹
مبحث اول: مستندات قرآنی و تفسیری	۵۲۹
گفتار اول: مستندات تفسیری امامیه	۵۲۹
گفتار دوم: مستندات تفسیری اهل سنت	۵۶۶
مبحث دوم: مستندات روایی اهل سنت	۵۸۴

فهرست مطالب ۱۱

۵۸۴	تحقیق و بررسی
۵۹۰	مبحث سوم: مستندات فقهی
۵۹۰	تحقیق و بررسی
۵۹۷	گفتار اول: دیدگاه‌های فقهی امامیه
۶۲۰	گفتار دوم: دیدگاه‌های فقهی اهل سنت
۶۲۰	بند اول: دیدگاه فقهای حنفی
۶۲۳	بند دوم: دیدگاه فقهای شافعی
۶۲۶	بند سوم: دیدگاه فقهای حنبلی
۶۳۰	بند چهارم: دیدگاه فقهای مالکی
۶۳۱	بند پنجم: دیدگاه‌های فقهی مستقل
۶۳۵	فصل سوم: حمایت از اماکن در اسناد بین‌المللی حقوق بشردوستانه
۶۳۵	تحقیق و بررسی
۶۳۸	مبحث اول: اماکن بیمارستانی و درمانی
۶۴۳	مبحث دوم: اماکن عبادی و فرهنگی
۶۴۶	مبحث سوم: مستندات بین‌المللی حمایت از اماکن در مخاصمات مسلحانه
۶۵۵	فهرست منابع
۶۵۵	بند اول: منابع تفسیری
۶۶۱	بند دوم: منابع روایی
۶۶۷	بند سوم: منابع فقهی
۶۸۱	بند چهارم: منابع تاریخی و سیره
۶۸۳	بند پنجم: منابع حقوقی
۶۸۵	بند ششم: لغتنامه و دانشنامه
۶۸۶	بند هفتم: منابع بین‌المللی

دیباچه استاد دکتر سید مصطفی محقق داماد

شرایط زندگی انسان‌ها در قرون چهارم و پنجم میلادی از تاریک‌ترین و غم‌انگیزترین شرایط تاریخ بشر، بخصوص در زمینه منازعات مسلحانه بوده است. ویران‌گری و وحشی‌گری و مثله کردن جزء کارهای عادی به شمار می‌رفته است. هیچ تفاوتی میان رزمندگان و غیر نظامیان گذاشته نمی‌شد و هیچ حمایتی از زنان، کودکان، پیران و بیماران وجود نداشت. هیچ محدودیتی جهت نابودی و ویرانی اهداف و اشیاء از هیچ نوعی وجود نداشت نه قانونی بود و نه اگر هم بود رعایت می‌شد. جهان به ورطه نوعی انحطاط و فساد معنوی هولناکی فرو رفته بود. در چنین روزگاری اسلام ظهور کرد و رسالت آن در گسترش تمدن آن بود که وضع دردناک جوامع آن روز را بهبود بخشد و این خلاء اخلاقی و حقوقی را که مردم جوامع مذکور در آن بسر می‌بردند، پرکند.

اسلام جنگ را که امری مقبول و گویی اصل در زندگی بشر آن روز محسوب شده بود، امری منفور، پدیده‌ای تلخ معرفی و اصل در زندگی دنیوی بشر را بر صلح و آشتی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز قرار داد، جنگ را امری کاملاً استثنائی و صرفاً به اندازه ضرورت و محدود مجاز دانست و برای همان امر ثانوی استثنائی و ضروری قواعد و مقرراتی وضع نمود. ضرورت و نیاز با مفاهیمی چون انسانیت، کرامت، عدالت و قنوت تعدیل و تقیید گردید و برای نخستین بار تابع و مقید به محدودیت‌های گسترده‌ای شد.

به گواهی ارباب معرفت از پژوهشگران تاریخی مغرب زمین، شیوه بشر دوستانه اسلام تأثیر زیادی بر امور مربوط به منازعات مسلحانه گذارده و نقش تعیین‌کننده‌ای در

شکل‌گیری و صورت‌بندی حقوق مدرن مربوط به جنگ ایفاء کرده است. رسالت اسلام در گسترش تمدن به انجام رسیده و گزاف نیست گفته شود که تاثیر اسلام باعث ظهور و تولد تمدنی کاملاً جدید در جهان گردیده است.

اصول عمومی مندرج در مفهوم اسلامی بشردوستانه در مورد حمایت از افراد و اهداف غیر نظامی، و محیط زیست طبیعی مستند به قرآن، سنت و اجتهاد است، و در هر زمان و مکان لازم‌الاتباع بوده و همواره صرف نظر از ماهیت مخاصمه مسلحانه دژ‌حال وقوع، قابل اعمال است. اصول مذکور در زمانی به وجود آمدند و به طور دقیق و مشخص بیان گردیدند که قاعده و اصل حاکم و رایج و به رسمیت شناخته شده این بود که "ضرورت هیچ قانونی نمی‌شناسد".

حقوق بشردوستانه اسلامی بر اصولی اساسی و زیر بنایی استوار است که اغلب در قرآن و سنت به آنها تاکید شده و فقهای کرام از آن اصول تفریع فروع نموده و فتوا صادر کرده‌اند. برخی از آن اصول به شرح زیر است:

۱- اصل کرامت بشری به موجب آیه شریفه: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا»^۱.

۲- اصل رفتار عادلانه، حتی در قبال رفتار ظالمانه به موجب آیه شریفه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»^۲.

۳- اصل تقوی و احسان به موجب آیه شریفه: «وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»^۳.

۴- اصل رحم به موجب آیه شریفه: «وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ»^۴.

۱. الاسراء/ ۷۰.

۲. المائدة/ ۸.

۳. البقره/ ۱۹۵.

۴. البلد/ ۱۷.

۵- اصل منع تجاوز به غیر نظامیان به موجب آیه شریفه: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ»^۱.

۶- اصل حرمت جان بشر و برابری جان افراد با حیات عمومی به موجب آیه شریفه: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا»^۲.

۷- اصل منع فساد در ارض و هلاک نسل و منابع زیست محیطی به موجب آیه شریفه: «وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ»^۳.

۸- اصل امان به موجب آیه شریفه: «وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ»^۴.

۹- اصل استئثار به موجب آیه شریفه: «فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَتَّمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا»^۵.

۱۰- اصل منع اسراف به موجب آیه شریفه: «وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»^۶.

به نظر ما با پذیرش اصول فوق و بسیاری اصول دیگر مندرج در متون مقدس اسلامی می‌توان همسوئی با قواعد و موازین بین‌المللی معاصر از جمله مقررات ۱۹۰۷ لاهه، کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و نیز پروتکل‌های الحاقی را مورد پذیرش قرار داد. برای نمونه اصل رفتار عادلانه و نیز اصل منع تجاوز به غیرنظامیان با اصل معروف "مارتنس" که در مقررات ۱۹۰۷ لاهه و نیز در ماده ۳۵ پروتکل الحاقی آمده، نه تنها قابل مقایسه است بلکه می‌توان گفت شدیدتر و سختگیرانه‌تر است. به موجب اصل منع تجاوز و اعتداء از

۱. البقره/۱۹۰.

۲. المائدة/۳۲.

۳. البقره/۲۰۵.

۴. التوبه/۶.

۵. محمد/۴.

۶. الانعام/۱۴۱.

نظر اسلام جز با کسی که رزمنده (مقاتل) محسوب است جنگیدن مجاز نیست. و نیز به موجب اصل امان در بسیاری موارد بایستی به دشمن امان داد. و به موجب اصل استئسار پس از شکست دشمن مسلمانان دیگر به کشتن کسی مجاز نیستند و این حق لشگر مغلوب است که به حالت اسارت در آیند و از حقوق اسارت بهره مند گردند.

البته باید توجه داشت که بسیاری از فروع مندرج در مقررات بین المللی معاصر ممکن است در متون فقهی نیامده و مطرح نشده باشد ولی با به کارگیری روش اجتهاد از اصول کلی به آسانی می توان استنباط و استخراج کرد. مثلاً حکم سرنشینان هواپیمائی که در وضعیت اضطراری است، موضوع ماده ۴۲ پروتکل را می توان از اصل منع تجاوز و اعتداء و نیز اصل استئسار استنباط نمود. به موجب اصول اسلامی منع تجاوز به غیر نظامیان و استئسار هیچ یک از افراد دشمن پس از تسلیم یا اسارت نباید آزار و شکنجه و یا کشته شوند. فقها بر این امر فتوا داده و تاریخ نیز گواهی می دهد.^۱ زیرا مفاد اصول مزبور آن است که هدف از مخاصمه مسلحانه در اسلام دفع دشمن و در هم شکستن نیروی مقاومت اوست و لذا تا آنجا که فرد دشمن وسیله مقاومت محسوب می گردد جنگیدن با او مجاز است و در غیر این صورت از مصادیق "اعتداء" و "ظلم" به شمار می رود. حکم منع قتل عام، که در ماده ۴۵ پروتکل آمده، را نیز می توان از همین اصل و یا اصل منع هلاک نسل استنتاج نمود.

از نظر حقوق اسلامی تفکیک میان اهداف نظامی و غیر نظامی از تکالیف امره است و استثنائی ندارد. نابود ساختن منابع زیست محیطی در قرآن مجید به هلاک حرث تعبیر شده و به طور کلی امری مبعوض خداوند است. قرآن مجید زمانی نسبت به این گونه اعمال اظهار بغض کرد که جامعه بشری در جنگ ها و مبارزات مسلحانه معتاد به این گونه اعمال بود و شاید نشانه شجاعت محسوب می داشت.

۱. سرخسی، المبسوط، ج ۱۰، ص ۶۹؛ طبری، تاریخ، ج ۱، ص ۱۳۳۷-۳۸؛ بخاری، ج ۲، ص ۱۴؛ ابن سعد، طبقات، ج ۱، ص ۱۱۱.

جای شگفتی است که بشر از یک سو نسبت به کردارهای زشت و پلید خود در گذشته‌های دور در خصوص به آتش کشیدن و ویران ساختن مزارع و کشتزارهای دشمن مغلوب خود اظهار شرمندگی می‌کند و آن ایام را دوران کودکی، نابالغی و حتی توحش خود می‌خواند، ولی از سوی دیگر در دوران معاصر درست به موازات پیشرفت و شتاب علم، تکنولوژی و انفجار اطلاعات در کشاکش جنگ و درگیری‌های مسلحانه چنان به جان خانمان طبیعی و ذخایر زیستی خویش می‌افتد و دمار از روزگار آن در می‌آورد که روی پیشینیان به اصطلاح وحشی خود را سپید می‌سازد. راه دوری نرویم، در همین سال‌های اخیر در جنگ‌های اسفباری که به دست دیکتاتور بغداد در محیط خلیج فارس شعله ور شد چنان فجایع وحشتناک زیست محیطی به بار آمد که امکان وقوع آن در گذشته به هیچ وجه وجود نداشته است. پرفسور هابیس، استاد علوم فضایی دانشگاه سیاتل واشینگتن که در ماه می ۱۹۹۱، به همراه یک تیم از متخصصین مربوط حدود سه ماه پس از عقب نشینی نیروهای عراقی از کویت با به آتش کشیدن بیش از ۶۰۰ چاه نفت منطقه، بر آسمان کویت پرواز کرده است می‌نویسد: "هنوز حدود ۵۰۰ حلقه چاه نفت در آتش می‌سوزد، و دود سیاه و خفه کننده هزاران پا متصاعد بود، به طوری که سرنشینان هواپیما که می‌خواستند از منطقه باز دید کنند ناچار شدند از ماسک‌های تنفسی استفاده کنند. دود غلیظ همچون ابر سیاه تا بحرین، ۲۵۰ مایلی، جلوی تابش خورشید را گرفته بود، و کاملاً هوا را تاریک، به طوری که موجب حدود ۷ درجه افت حرارت شده بود. عراقیان دریاچه نفتکش‌های کویتی را باز کرده بودند که حسب گزارشات واصله حدود ۶ میلیون بشکه نفت به دریا ریخته شده، این رقم بالا ترین حد نشت نفتی در جهان است. این صحنه عیناً جهنم دانه را برای من به تصویر کشیده است.!!؛ (اشاره به کمدی الهی دانه) به نظر من هرچند جنگ در سریعترین زمان پایان یابد، آثار تخریبی زیست محیطی آن برای مدت‌های بسیار طولانی به جای خواهد ماند."

هابیس در جای دیگری از مقاله خود که در "جورنال ساینس" ۱۹۹۲ به چاپ رسیده،

آورده است "دودی که از نفت‌های سوخته روزانه متصاعد می‌شد را می‌توان با دود ناشی از ۳ میلیون دیزل تانکر سنگین‌کش را که با سرعت ۳۰ مایل در ساعت حرکت کنند، برابر دانست" وی در جای دیگری از مقاله خود می‌نویسد: "عراقی‌ها علاوه بر آتش زدن چاه‌های نفت، سیستم فاضل آب کارخانه‌های کویت را تخریب کرده‌اند و موجب شده روزانه ۶۵ هزار یارد مکعب فضولات مایع کارخانجات به ساحل کویت ریخته شود."^۱

کتاب پیش روی شما پژوهشی است که توسط تنی چند از دوستان مفضل و محققان برجسته حوزه منوره علمیه قم فراهم شده است. این اثر با توجه به منابع معتبری که مورد مراجعه قرار گرفته می‌تواند نشان دهنده افکار فقهای اسلامی در زمینه حقوق بشردوستانه اسلامی باشد. این بخش از حقوق اسلامی از درخشانترین بخشهای ادبیات اسلامی است و در دوران معاصر که دشمنان اسلام نهایت سعی خود را معمول داشته اند که چهره اسلام را خشن و کریه معرفی کنند از جایگاه بسیار مهمی برخوردار است. از خداوند متعال برای صاحبان پژوهش و تحقیق عزت مستدام و توفیق مدام مسئلت دارم.

سید مصطفی محقق داماد - ۱۳۸۹/۱/۱۵

۱. روزنامه *the state mon* . mar.10.2003 برای اطلاع بیشتر مراجعه کنید به مقاله اینجانب ایراد شده در کنفرانس محیط زیست تحت عنوان: "حمایت از منابع زیست محیطی در زمان جنگ مسلحانه" مطبوع در مجله آموزش مهندسی فرهنگستان علوم ایران.